

MULTIDISZCIPLINÁRIS KIHÍVÁSOK, SOKSZÍNŰ VÁLASZOK

Number 2

2016

18 57

BGE

On-line tanulmánykötet

Szerkesztette:

VÁGÁNY Judit, PhD – FENYVESI Éva, PhD

Borító: FLOW PR

Kiadja:

**Budapesti Gazdasági Egyetem, Kereskedelmi, Vendéglátóipari
és Idegenforgalmi Kar, Közgazdasági Intézeti Tanszéki
Osztály**

Felelős kiadó: FENYVESI Éva, PhD

a Közgazdasági Intézeti Tanszéki Osztály vezetője

ISBN 978-615-5607-21-9

2016.

**AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ GAZDASÁGI ÉS
POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI
KÖZÉP-KELET-EURÓPÁBAN**

**THE ECONOMIC AND POLITICAL
CONSEQUENCES OF WORLD WAR I.
IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE**

DOMONKOS Endre

Kulcsszavak: első világháború, politikai és gazdasági következmények Közép-Kelet-Európában, inflációs konjunktúra

Keywords: World War I., political and economic consequences in Central and Eastern Europe, inflation boom

JEL kód: N14

Összefoglalás

Az első világháború súlyos gazdasági és politikai következményekkel járt a térség államaira nézve. Valamennyi közép-kelet-európai ország gazdasága 1918 végére az összeomlás szélére került. A fűtőanyag- és az általános élelmiszerhiány mellett a fizikai értelemben vett pusztítás, a humán erőforrás állományában bekövetkezett veszteségek, a pénzügyi káosz, a nemzeti valuták elértéktelenedése, valamint a fizetési mérleg nehézségek és a régió egyes államaiban (Magyarországon és Lengyelországban) jelentkező belpolitikai instabilitás tovább súlyosbította Kelet-Közép-Európa országainak helyzetét.

Tanulmányom célja az első világháború kelet-közép-európai térségre gyakorolt gazdasági és politikai hatásainak átfogó értékelése. Vizsgálódásom középpontjában ezért a területi változások során megnyilvánuló politikai problémák mellett az Osztrák-Magyar Monarchia utóállamaiban kibontakozott gazdasági nehézségek (háborús károk és infláció hatásai) elemzése áll. Jóllehet Bulgária földrajzi értelemben nem volt része az Osztrák-Magyar Monarchiának, de az oszmán uralomtól való felszabadulást követően a balkáni állam gazdaságilag is szorosan kötődött az Monarchiához.

A hagyományos, sokszor leegyszerűsítő megközelítések az infláció nemzetgazdaságokra gyakorolt káros hatásait hangsúlyozták. Ugyanakkor a legújabb kutatások rámutattak az inflációs konjunktúra rövid távú pozitív hatásaira és gazdaság stabilizálásában játszott szerepére. Az első világháborút követő időszakban megnyilvánuló infláció egyszerre jelentett betegségtünetet és gyógymódot. Kelet-Közép-Európában a pénz elértéktelenedésének folyamata ugyanis nemcsak áthidalta az általános tőkehiány és az alacsony belső tőkefelhalmozásból származó problémákat, hanem hozzájárult a háborúban elpusztult termelési kapacitások helyreállításához, s végső soron mesterséges gazdasági konjunktúrát eredményezett a térség államaiban. Kutatásom során 7 kelet-közép-európai országban (Ausztria, Magyarország, Jugoszlávia, Bulgária, Románia, Csehorszlóvakia és Lengyelország) vizsgáltam az inflációs konjunktúra nemzetgazdaságokra gyakorolt hatásait. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy az infláció hosszabb távon káros következményekkel járt a régió országaira nézve, mivel a tőke nagy része a produktív vállalatok helyett spekulatív befektetések felé fordult, s nem oldotta meg a kelet-közép-európai államok alapvető gazdaság szerkezeti problémáit (általános tőkehiány és a belső tőkefelhalmozás alacsony szintje). Társadalmi következményei szintén súlyosak voltak, melyek a reálbérek színvonalának csökkenésében, a középrétegek, valamint a bérből és fizetésből élők életszínvonalának visszaesésében mutatkoztak meg.

Dolgozatomban terjedelmi korlátok miatt nem foglalkoztam Kelet-Közép-Európa országainak belpolitikai eseménnytörténetének ismertetésével.

Abstract

The World War I. had got serious economic and political consequences on the Central and Eastern European States. By the end of 1918 the economies of the whole region were on the collapse. The lack of fuel and food supply, the physical destruction, the losses in the human resources, the financial chaos, the devaluation of national currencies and current account deficit problems and last the instability

occurred in some countries (see Hungary and Poland) aggravated the situation of the Central and Eastern European countries.

The endeavour of my essay is to evaluate the economic and political consequences of World War I. in Central and Eastern Europe. Emphasis will be given not only on the problems, which were caused by the territorial changes, but also on the economic difficulties in the region, such as the impacts of damages of the war and inflation in the new States, which were created after the collapse of Austro-Hungarian Monarchy. However Bulgaria wasn't part of the Austro-Hungarian Monarchy after ceasing of the Ottoman regime, the Balkan country had got strong economic relations with the Dual Monarchy.

The conventional economic theories always emphasize the negative impacts of inflation on the national economies. But new researches pointed out the role of short-term inflation in the economic growth and stabilisation. After the period of World War I. inflation was to be understood as a symptom and a therapy. In Central and Eastern Europe inflation not only bridged the main problems of the general lack of capital and internal capital accumulation, but also contributed to restore the destroyed production capacities, and thus finally caused an artificial economic growth in the states of the region. In my research I focused on analysing the impacts of inflation in seven Central and Eastern European countries (Austria, Hungary, Yugoslavia, Bulgaria, Romania Czechoslovakia and Poland). It must be stated that inflation had got negative effects on the whole region, because major part of the capital didn't promote the creation of productive companies but flew into speculative investments and didn't solve the fundamental economic structural problems of Central and Eastern European countries such as general lack of capital and low internal capital accumulation. As far as inflation was concerned its impacts on the society were harmful, which caused decrease both in the real wages and standard of living of the middle class.

Because of limited extent I didn't deal in my essay with the evaluation of domestic policy issues in Central and Eastern European countries.

I. Az első világháború politikai következményei Közép- és Kelet-Európában

Az első világháború mélyreható változásokat eredményezett a kelet-közép-európai országok politikai helyzetében. A megváltozott belpolitikai viszonyokat jól mutatta, hogy a térség államaiban lezajlott forradalmak közül az 1917. novemberi 7-i szovjet-oroszországi bolsevik hatalomátvétel a korábbi politikai és gazdasági berendezkedéssel való teljes szakítást jelentett. A kommunista vezetés ugyanis kizárólag önerőre támaszkodó, autark gazdaságpolitikát hirdetett meg, melyet szorosan összekapcsolt a termelési eszközök állami tulajdonba vételével. Gazdaságilag és politikailag Szovjet-Oroszország a nagyhatalmak támadásait kivédve, 1918 végére a teljes elszigetelődés állapotába került, s elzárkózott a világgazdasági és világgpiaci folyamatoktól.

A világháború győztes nagyhatalmai az 1919-es párizsi békekonferencián – Wilson amerikai elnök által hangoztatott népek önrendelkezésének joga alapján – újrarajzolták Közép- és Kelet-Európa térképét. Ugyanakkor a győztes hatalmak által megállapított

határok egyáltalán nem feleltek meg a nemzetállami követelményeknek, így állandó feszültségforrássá váltak a két világháború közötti időszakban.

1918 végére az egykori nagy gazdasági térség, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával heterogén összetételű „többnemzetiségű” államok jöttek létre. Mindez a folyamat területváltozásokkal és messzemenő politikai, gazdasági következményekkel járt együtt.

A korábbi 51 millió lakossal rendelkező, közép-európai regionális hatalom helyén megalakult Ausztria (1918. november 12.), Csehszlovákia (1918. november 14.), a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1918. december 1.) és a korábbi területének egyharmadára zsugorodó Magyar Királyság. Az 1918. december elején megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatlakoztak az elemeire széthulló Habsburg Birodalom különböző területei: a ciszlajtán tartományok közül Szlovénia és Dalmácia, továbbá a másik birodalomfélhez tartozott Horvátország és a Vajdaságnak nevezett délmagyarországi területek, Bácska és Bánát nyugati fele. Az új délszláv állam egyúttal bekebelezte az Osztrák–Magyar Monarchia által 1908-ban anektált Bosznia–Hercegovinát (Berend és Ránki, 1987).

1. térkép. Az Osztrák-Magyar Monarchia felosztása, 1918-1920

Forrás: Köztes-Európa térképtár. In:

<http://terkeptar.transindex.ro/legbelso.php?nev=139>

Románia az egykori Magyar Királyságtól magához csatolta Erdélyt és az ún. partiumi határterületeket, a korábbi osztrák tartományokból Bukovinát, valamint az Orosz Birodalomból Besszarábia egy részét is. A Román Királyság a területi elcsatolásokkal háromszorosára növelte területét (304 ezer km²) és jelentősen bővült a lakossága (17,6 millió fő) (Berend és Ránki, 1987)

Jelentős területekkel gyarapodott az újonnan megalakult lengyel állam is, mivel megszerezte a korábbi Monarchiához tartozó Bukovinát és Galíciát, továbbá az egykori Orosz és Német Birodalomhoz tartozó térségeket (Poznań és környéke, valamint beloruszok, litvánok és ukránok lakta kelet-lengyel területek) is. Lengyelország Kelet-Európa egyik legnagyobb kiterjedésű állama lett 388 ezer km²-nyi területtel és 27 millió lakossal (Berend és Ránki, 1987).

1. táblázat. Közép-Kelet-Európa országai az I. világháború előtt és után

Ország	Terület km ² -ben		Lakosság ezer főben	
	1914	1921	1914	1921
Osztrák-Magyar Monarchia	676 443		51 390	
Ausztria		85 533		6 536
Magyarország		92 607		7 800
Csehszlovákia		140 394		13 613
Bulgária	111 800	103 146	4 753	4 910
Románia	137 903	304 244	7 516	17 594
Jugoszlávia	87 300	248 987	4 548	12 017
Lengyelország		388 279		27 184

Forrás: Berend T., I. – Ránki, GY. (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 258.

A Közép-Kelet-Európában végbement területi változások következtében a gazdasági fejlődés terén korábban tapasztalható kontinuitás megszűnt, mivel az egykori birodalmak (Osztrák–Magyar Monarchia, cári Oroszország) helyén önálló államok jöttek létre, amelyek gazdaságilag, társadalmilag és kulturálisan is rendkívül eltérő összetételűek voltak.

A döntően politikai megfontolások által kialakított határok esetében szüntelen feszültségforrásként jelentkezett a legtöbb kelet-közép-európai országban a nemzetiségi

kérdés, amelyet nem sikerült megnyugtatóan rendezni. Csehszlovákiában a korábbi Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági és politikai irányításában szerepet játszó németek mellett jelentős számú magyar kisebbség (762 ezer fő) élt. Lengyelországban a relatíve nagy létszámmal bíró németiség (1 millió fő) a gazdaságilag legfejlettebb nyugati területeken lakott és kezdettől fogva lengyelelles álláspontra helyezkedett, melyben szerepet játszott az is, hogy Németország nem volt hajlandó elfogadni a Lengyel Köztársaság nyugati határait (Radice, 1985). A román és jugoszláv területeken élő magyar kisebbségek pedig megkísérelték megtartani korábbi, az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása idején Erdélyben és Bánátban betöltött vezető szerepükkel, ezért a két világháború közötti időszakban nem fogadták el befolyásuk visszaszorítását a gazdasági, politikai és a kulturális élet területén.

A politikai instabilitás fő megnyilvánulását jelentették a szláv nemzetiségűek közötti ellentétek Lengyelországban, Csehszlovákiában és Jugoszláviában. A lengyel államban a nagyrészt gazdaságilag elmaradott keleti területeken élő belorusz és ukrán lakosság kezdettől fogva ellenséges magatartást tanúsított az új köztársaság intézményrendszerével szemben. Csehszlovákiában a cseh–szlovák érdekellentét mellett a gazdaságilag és kulturálisan fejlettebb cseh területek és a szegényebb, szlovákok lakta térségek (főleg Ruténföld) közötti fejlettségbeli különbségek jelentettek alapvető problémát. Jugoszlávia esetében a szlovénok már az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása idején gazdasági és kulturális értelemben is a legfejlettebbnek számítottak a térségben. A horvátok az 1867-es kiegyezést követően a magyar állam keretein belül megőrizték a függetlenségüket és alkotmányos különállásukat. Ezzel szemben a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot (Jugoszlávia) megalapító szerbek hiába rendelkeztek jelentős befolyással a délszláv állam közigazgatási és politikai életének irányításában, gazdaságilag elmaradottnak számítottak. Ráadásul 1918 decemberében lényegesen különböző területeket egyesítettek eltérő gazdasági-társadalmi szerkezettel, egymástól elütő politikai hagyományokkal, közigazgatási és jogrendszerrel. Mindezek a tényezők gyengítették Jugoszlávia belső kohézióját és hátráltatták belpolitikai stabilitását, valamint kiegyensúlyozott gazdasági növekedését (Radice, 1985).

A nemzetiségi kérdés mint konfliktusforrás mellett a világháborút követően vita alakult ki egyes határ menti területek hovatartozásával kapcsolatban is. Ennek két legismertebb esete a szénbányászataról híres Těšín és Felső-Szilézia birtoklása miatt kialakult érdekellentét volt Lengyelország és Csehszlovákia, valamint a lengyel állam és Németország között.

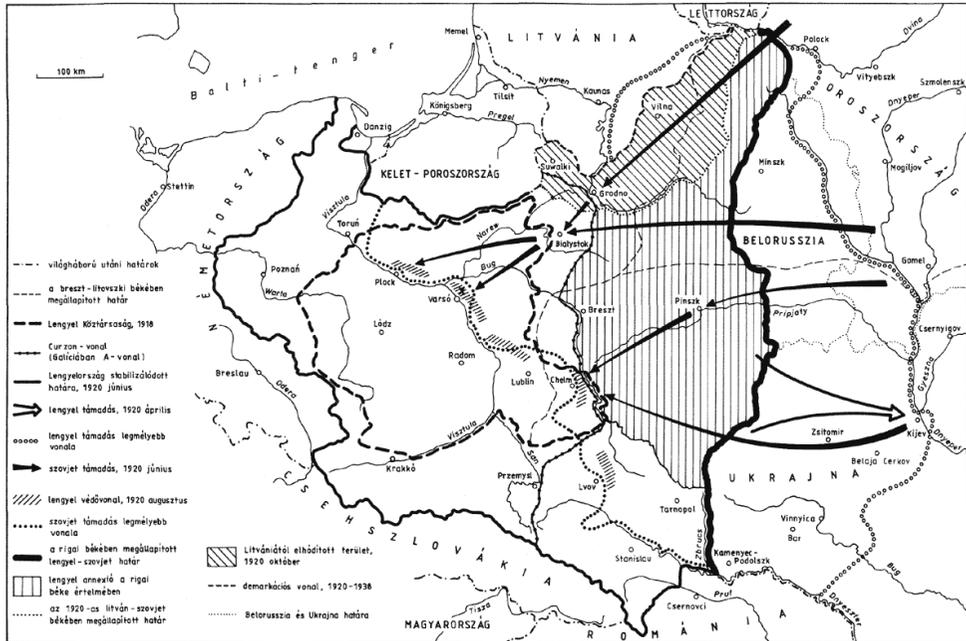
Alsó-Sziléziában, a tescheni hercegségben 1919 januárjában cseh-lengyel konfliktusra került sor a terület birtoklásáért. Bár még novemberben a helyi lengyel és cseh

tartományi bizottságoknak sikerült az etnikai elv alapján ideiglenes határvonalat kijelölniük, ezt a megállapodást a cseh fél január végi katonai támadása felrúgta. Ez alkalommal a lengyel erők bizonyultak gyengébbnek ellenfelüknél, így az Olsa folyótól nyugatra eső részt (iparilag ez volt a legfejlettebb) Teschen (Cieszyn) város nyugati felével együtt végül is a csehek kapták meg (Český Těšín) (Palotás, 2003).

Felső-Szilézia megtartása miatt három felkelés tört ki. Az első 1919 augusztusában, a második egy évvel később bontakozott ki tiltakozva a versailles-i békeszerződés Lengyelországra vonatkozó hátrányos döntése ellen, amely kétségbe vonta a térség lengyel voltát. Az 1921. március 20-án megtartott népszavazáson a lengyelek a szavazatok 40%-át szerezték meg. Ezt követően hosszú vita indult meg az eredmények interpretálásáról. A lengyel kormány fő törekvése az egyes községek szerinti szavazási eredmény alapján történő felosztása volt, míg a németek a terület egészét követelték. Végül a májusban kitört harmadik felkelés hatására nagyhatalmi döntőbíráskodás Lengyelországnak adta a vitatott terület nagyobb iparosodott részét (genfi konvenció, 1922. május 15) (Palotás, 2003).

Megjegyzendő, hogy az újonnan megalakult Lengyelország igényt formált litván, belorusz és ukrán területekre is. Az etnikailag heterogén összetételű lakossággal rendelkező térségek birtoklásáért pedig fegyveres konfliktus tört ki a lengyelek és a szovjetek között. Pilsudski tábornok célja a britek által javasolt szovjet és lengyel határt rögzítő Curzon-vonal keleti irányba való kiterjesztése volt, amely a bolsevik Szovjet-Oroszország ellen irányult. 1919-ben a szovjet-orosz haderő felett aratott győzelme a Niemen folyó mellett lehetővé tette, hogy Lengyelország ellenőrzése alá vonja Közép-Litvániát Vilniusszal együtt. Ezt követően a lengyel katonai hadműveleteket a Dvina és a Zbrucz-folyó irányába terjesztették ki. Végül a keleti határokért vívott háború az 1920. október 12-én megkötött fegyverszüneti egyezményrel és az 1921. március 18-án aláírt rigai békével ért véget. A békeszerződés értelmében Lengyelország megkapta Kelet-Poroszországot, a Memel-vidéket, összesen 180 ezer km²-nyi területet, melynek lakossága túlnyomórészt ukrán és belorusz volt. 1922-ben Lengyelország beolvasztotta Litvánia középső területeit (beleértve Wilnót is) az újonnan megalakult államba, így az érintett térség miatt feszült maradt a viszony a Lengyel Köztársaság és Litvánia között (Turnock, 2005). Végül az antanthatalmak Nagyköveti Tanácsának 1923 márciusában elfogadott döntése jóváhagyta a wilnói terület és Kelet-Galícia Lengyelországhoz tartozását, melynek eredményeként véglegessé váltak az új állam határai (Palotás, 2003).

2. térkép. A lengyel és szovjet-ország háború (1919-1920)

Forrás: Köztes-Európa térképtár. In:

<http://terkeptar.transindex.ro/legbelso.php?nev=139>

Az újonnan megalakult nemzetállamok között nemzetiségi és területi kérdésekben kialakult érdekkonfliktusok jelentősen megnehezítették a világháború után a kelet-közép-európai országok egymás közötti diplomáciai kapcsolatainak normalizálását, s egyben negatív hatással voltak a nagyhatalmak (Franciaország és Nagy-Britannia) azon fő törekvéseire, amely a kollektív biztonság megteremtésére irányult az európai kontinensen.

II. A háborús megpróbáltatások gazdasági következményei

A nemzetiségi és egyes területek hovatartozása kapcsán kialakult érdekellentétek mellett súlyos problémaként jelentkezett a világháború vége felé az általánossá vált gazdasági káosz és a termelés drasztikus visszaesése. A gazdasági bajokat tovább tetézte a hadigazdálkodásról béketermelésre való átállás és a megváltozott külgazdasági körülményekhez való igazodás nehézségei.

A legsúlyosabb helyzet Közép- és Kelet-Európában a legnagyobb megrázkódtatásokon átment Ausztriában, Magyarországon és Lengyelországban következett be. A Monarchia osztrák tartományaiban 1917-1918-ra a gazdasági kimerülés jelei mutatkoztak meg. A mezőgazdasági termelés a korábban sem önálló osztrák

tartományokban a felére esett vissza, s a hagyományos szállító, a saját igények fedezésére is képtelen Magyarország sem tudott exportálni többé. Számos iparág nyers- és fűtőanyaghiánytól szenvedett, s ezt a bevezetett korlátozások hadiipari preferenciái is tovább súlyosbították. A háború végén már a hadiipar, a stratégiai anyagok (a szén és vas) termelése is jelentősen visszaesett. Az 1918 őszén megalakult Osztrák Köztársaság gazdaságilag rendkívül súlyos helyzetbe került. A 10-15 dekás kenyér- és lisztfejadagok, a háború előtti szint 7%-ára süllyedt bécsi tejfogyasztás jól jelezték az élelmiszer-ellátás elemi hiányait. A szénhiány megbénította a vasutakat. A szükséges mennyiségnek még 1919-1920 telén is alig több, mint egynegyede állt rendelkezésre. A háztartások egyharmada jutott csak adagolt, kis mennyiségű szénhez (Berend, 1987).

A Monarchia örökségén osztozó utódállamok közül Ausztriát sújtották leginkább a régi gazdasági egység váratlan felbomlásából származó hátrányok. Az egykori osztrák terület lakosságának több mint egyharmada Csehszlovákiához került; korábban e területen képződött a nemzeti jövedelem 45%-a. Az Osztrák Köztársaság 22%-ot örökölt a Monarchia volt lakosságából, s területén a korábbi nemzeti jövedelem 30%-át állította elő. A lakosság 40%-án osztozó országok (Lengyelország, Jugoszlávia, Olaszország és Románia) olyan területeket kaptak, ahol a korábbi nemzeti jövedelem 25%-át termelték meg (Németh, 2011).

A kedvezőtlen gazdasági feltételek, a szűkös élelmiszer-ellátás és nyersanyaghiány mellett az 1919 és 1922 közötti időszakban felgyorsult a korona elértéktelenedése. A Monarchia hatalmas háborús kiadásai már korábban is inflációs folyamatokat indítottak meg. A hadikölcsönök a korona értékét már 1918 végére a nemzeti valuta egyharmadára devalválták. A gazdasági helyzet érdemben 1919-ben sem javult, mivel Ausztriát elvágták a Monarchia korábbi értékesítési piacaitól. Az ipari termelés alig haladta meg a háború előtti szint egyharmadát (Berend és Ránki, 1976).

Az első világháború végére Magyarország helyzete is rendkívül súlyossá vált. A munkaerőhiány, a lóállomány katonai igénybevétele és az állatállomány csökkenése a nemzeti jövedelem termelésében meghatározó szerepet játszó mezőgazdaság visszaesését eredményezte. 1919-ben a mezőgazdaság termelése – 1920-ban megállapított terület alapján számítva - alig egyharmadát tette ki a háború előtti szintnek és 1920-ban is csak 50-60%-a körül mozgott. Hasonló termelés-csökkenés következett be az iparban is. A fogyasztási iparcikkek termelését a hadiipar javára oly mértékben korlátozták, hogy az 1918-ban már a békeszint 30-40%-ára esett vissza. A stratégiai célokat szolgáló termelési ágazatok közül a vas és acélipar termelése felére csökkent. Az ipari termelés 1919 őszére alig haladta meg az 1913-as szint 15-20%-át és 1920-ban is csak 35-40% körüli szintig emelkedett (Berend és Ránki, 1976).

Magyarországon a világháború utolsó évében kialakult gazdasági káoszt tovább fokozta, hogy 1918 ősztől kezdve állandóan kisebb-nagyobb harcok dúltak hazánk területén. Az 1918 őszen dél-dunántúli területekre (Baranya megye és Pécs) történt szerb bevonulás, a Tanácsköztársaság alatti fegyveres tevékenység, az 1919-es román megszállás, valamint a kommunista 133 nap után egyre szélesedő különítményesek által okozott károk is érzékenyen érintették az országot (Kaposi, 2012).

Magyarország számára Ausztriához hasonlóan a korábbi egységes vámterületként és önálló gazdasági egységként működő Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése is komoly nehézséget jelentett, mivel a háború előtti magyar gazdaság a birodalom piacára és nyersanyagviszonyaira épült. A Monarchia felbomlásából adódó gazdasági problémákat tovább növelte, hogy Magyarország az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződésben elvesztette nyersanyagforrásainak jelentős részét. A sóbányákból, amelyek a háború előtt 2,5 millió mázsa sót termeltek, egyetlenegy sem maradt Magyarországon. Nagybánya, Körmöcbánya és Selmecbánya elcsatolásával megszűnt az arany, az ezüst, a réz, a horgany és a mangán bányászata. Az évi 65 ezer mázsát adó nyitrai, erdélyi és muraközi kőolajkutak szintén idegen kézre kerültek (Romsics, 1999). Hazánk összesen nyersvaskészletének 83%-át, faállományának 84%-át, szén, nyersolaj, réz, arany és ezüstlelőhelyeinek 65%-át veszítette el (Teichova, 1985). A nyersanyagkészletek nagysága és az egyes iparágak kapacitása között súlyos aránytalanságok keletkeztek. Ugyanakkor a részben Budapestre és környékére koncentrálódó feldolgozóiparnak jelentős része Magyarországon maradt. A vasúti közlekedési eszközök gyártásával foglalkozó iparvállalatok földrajzilag úgy helyezkedtek el, hogy szinte teljes egészében Magyarországon maradtak. Ezzel szemben a vasúthálózatnak csak 38%-a esett az új határok közé, s körülbelül hasonló arányban módosult a mozdony- és a vagonpark is.

Az újonnan megalakult Lengyel Köztársaság súlyos helyzetéhez jelentős mértékben hozzájárult az ország területén végbement háborús pusztítás. A hat éven keresztül húzódnó frontvonalak és a megszálló hatalmak (Ausztria, Németország és Oroszország) tevékenysége miatt a veszteségek rendkívül nagyok voltak. Az új Lengyelország területén 1,8 millió városi és vidéki épület dőlt romba. A közlekedési infrastruktúra is súlyosan károsodott, mivel a hadi cselekmények miatt a vasúti hidak és állomásépületek, valamint a vasúti műhelyek fele elpusztult (Berend, 2006).

A mezőgazdaság veszteségei is jelentősek voltak, mert az első világháború végére megközelítőleg 1,5 millió hektár szántóföldi terület maradt műveletlenül és 2,1 millió hektárt tett ki az elpusztított erdőállomány. A háború során megsemmisült 683 000 eke

és egyéb mezőgazdasági termeléshez szükséges eszköz, 76 000 kombájn és 35 000 vetőgép. Az állatállomány közül 2 millió szarvasmarha, 1 millió ló és 1.5 millió darab juh pusztult el (Berend, 1985).

A lengyel területek iparát is jelentékeny csapások érték, mivel az ország területéről 4250 elektromos motort és 3850 szerszámgépet, 98 000 tonna súlyú különböző gyári felszerelést, 50 000 tonnányi textilgyártáshoz, valamint 413 000 tonna kohászathoz szükséges nyersanyagot szállítottak el. Az egykori cári Oroszországhoz tartozó Lengyel Királyságban összesen több mint 150 gyárat szereltek le. Az ipar összes veszteségei Lengyelországban elérték a 10 milliárd arany frankot. 1919 elején a lengyel ipari termelés a világháború előtti utolsó békeévhez viszonyítva alig 15% körül alakult és az év végére alig haladta meg az 1913-as szint 30%-át. Az ipari termelés a legerőteljesebben az élelmiszeriparban (11-15%-kal), valamint a cink- és papírgyártás területén (22% és 24%-os csökkenés) esett vissza, míg a bányászat esetében a termelés volumenének csökkenése kisebb mértékű volt (Teichova, 1985).

A köztársaság nehézségeit tovább növelte, hogy három tartomány (Galícia, a Lengyel Királyság egykori területei és Pomeránia) lakosságát, intézményeit és hagyományait kellett egyesíteni. A strukturális válságot jól jelezte, hogy a háború előtti lengyel területek között egyáltalán nem épültek ki szerves kapcsolatok. Míg a poznańi terület viszonylag fejlett mezőgazdasággal szinte teljesen a német ipari központok élelmiszerellátását szolgálta, a Királyság textil- és fémipara az orosz birodalom igényeit szolgálta ki. Galícia elmaradott gazdasága pedig igen nehezen maradhatott fenn a Monarchia többi államából származó import nélkül (Szokolay, 2006). A helyzetet tovább bonyolította, hogy kezdetben hatféle fizetőeszköz (háromféle értékű orosz rubel, osztrák korona, német márka és az ún. lengyel márka) volt forgalomban, az öt régió – a Poznań-vidék, Szilézia, Cieszyn, Kelet-Galícia és Közép-Litvánia (Vilna) mindegyike önálló közigazgatást és jogrendszert tartott fenn. A dezintegrációt fokozta, hogy a korábbi határterületek most az ország központjává váltak. Varsónak nem volt közvetlen vasúti összeköttetése Poznańnyal, Gdańskkal vagy Lwówval, ezért ilyen körülmények között az egységes belső piac kialakulása egyáltalán nem volt zökkenőmentes folyamat (Davies, 2006).

A háborús pusztítás és anyagi károk Jugoszláviát sem kerülték el. Szerbiában már 1914 és 1915 folyamán katonai hadműveletek zajlottak, melynek során nemcsak a mezőgazdasági termelés, hanem az ipar teljesítménye is drasztikusan csökkent. 1918-ban számos iparág termelése az 1913-as szinthez képest 20 és 50% körül mozgott (Teichova, 1985). Súlyos károsodás érte az állatállományt is, mivel több mint 0,5 millió

ló, 1,7 millió szarvasmarha, 2,4 millió sertés, 6,3 millió juh és 1,2 millió kecske pusztult el (Berend, 1985). További problémát jelentett, hogy több száz kilométernyi vasútvonal és vasútállomás semmisült meg, valamint a mozdonygéppark is megrongálódott. Az infrastruktúrában bekövetkezett károk nagymértékben hátráltatták a világháború után a közlekedéstől és szállítástól függő gazdasági ágazatok talpra állását. Emellett Szerbia az Osztrák–Magyar Monarchia elleni harcokban megközelítőleg 275 ezer embert vesztett, a mozgósítottak közel 40%-át (Jelavich, 2000).

A világháborúból legkedvezőbb helyzetben kikerült Csehszlovákia sem kerülhette el a gazdasági visszaesést. A háborús kimerülés és pénzromlás, amely az Osztrák–Magyar Monarchia területeit érintette, természetesen nem kerülte el a cseh és szlovák területeket. A Csehszlovák Köztársaság megalakulása utáni hónapokban, 1918 végén az ipari termelés csak a háború előtti színvonal felét tette ki, de 1920-ra is csak 70%-ig emelkedett. A fontosabb termékek közül az acéltermelés 78, a vastermelés 72, a cementtermelés 85%-on állt (Berend, 1976).

A csehszlovák gazdaság az egykori Monarchia iparilag legfejlettebb tartományait (cseh és morva területek mellett Szilézia) örökölte, amely a gazdasági kibontakozás kedvező lehetőségeit biztosította a szláv állam számára. 1921-re, amikor az osztrák és magyar termelés alig tudott kikerülni válságos helyzetéből a csehszlovák ipar már a háború előtti termelés 75-80%-át érte el (Berend és Ránki, 1976).

Csehszlovákia kezdettől fogva fejlett nehéziparral és ezen belül gyors ütemben fejlődő gépiparral rendelkezett, miközben könnyűipari ágazatainak fellendülése (textil, cipő- és üvegyártás) a világszerte verseny alakulásától függött (Radice, 1985). Alapvető nehézséget jelentett ugyanakkor, hogy az országon belül az iparosodáshoz szükséges erőforrások egyenlőtlenül oszlottak meg; az ipari kapacitások túlnyomó része a gazdaságilag fejlettebb cseh területeken volt található, miközben a szlovák és kárpátaljai-ukrán térség gazdasági értelemben véve elmaradottnak számított. Míg Csehszlovákia az egykori Monarchia munkaerő-állományának közel 44%-ával és ipari kapacitásainak 70%-ával rendelkezett, addig az ipari létesítmények alig 10%-a jutott Szlovákiára (Teichova, 1972). Összességében véve a csehszlovák állam fejlett és exportképes iparágai (gépipar, jármű- és fegyvergyártás) révén jól ki tudta használni belső gazdasági adottságait.

Bulgária esetében a mezőgazdaság termelése 1908-1912 közötti évekhez viszonyítva 1918-ra 57%-ra süllyedt vissza, de 1920-ra megközelítette a 80%-ot. Az ipari termelés szintje 1921-ben ugyancsak 80%-ig emelkedett (Berend és Ránki, 1976).

Romániában a megszálló hatalmak tevékenysége és kiszállításai következtében a mezőgazdasági gépek és eszközök 30%-a megsemmisült, valamint az állatállomány ennél is nagyobb hányada elpusztult. A román mezőgazdaság teljesítményének erőteljes visszaesését mutatta, hogy az ország összes agráréxportja, amely a világháború előtt 4,6 millió tonnát tett ki, 1919-re mindössze 109.000 tonnára csökkent (Berend, 1985). A román gazdaság egyik legfontosabb tényezőjeként számon tartott olajipar termelése az 1912. évi 1,9 millió tonnáról 1919-re 0,9 millióra esett csökkent (Teichova, 1985). Ugyanezen évben a román ipar termelése alig érte el az 1913-as szint felét. A megszálló német és osztrák-magyar katonai hatóságok nagy mennyiségű vasúti kocsit foglaltak le és szállítottak ki az országból (Berend és Ránki, 1976).

Kelet-Közép-Európa államaiban az első világháború után kibontakozott infláció a gazdasági kimerülés általános kísérőjelenségeként a belső tőkefelhalmozás mértékét is csökkentette. Az Osztrák Köztársaságban a háború végére a bankjegyforgalom tizennégyszeresére, míg a fogyasztói árszínvonal tizenötszörösére növekedett. A háború előtt 3 milliárd koronát kitevő bankjegyforgalom 1918-ra 42.6 milliárdra emelkedett, 1922-re viszont már 4405 milliárdot tett ki. Az osztrák korona, amely 1914 előtt a svájci frankkal állt azonos értéken, 1918 végére annak felére csökkent. 1922-re 100 svájci frank 13.289 koronával volt egyenértékű. Ausztriában a pénz értékének devalválódása a felhalmozott tőkeállományt is negatívan érintette. A kihelyezések nagy része elveszett, a belső megtakarítások minimális szintre süllyedtek, az állami bevételek visszaestek és az egy főre eső adóteher a háború előtti 31 koronáról 4 koronára esett vissza. A tőkefelhalmozás másik fontos területe, a pénzügyi intézetek betétállománya elenyészően kicsi volt: 1913-ban 9 bécsi nagybank, valamint a fővárosi és vidéki takarékpénztárak betétállománya 2213,4 millió arany koronát tett ki. Ezzel szemben még 1923 januárjában is – aranyértékre számítva – csupán 8,7 millióra volt tehető a betétállomány és a betétek állaga 1925 nyarán is alig érte el a háború előtti szint 11%-át (Berend és Ránki, 1976).

Az osztrák gazdaság pénzügyi nehézségeit tovább fokozta, hogy Ausztriának a háborút követően se önálló bankjegye, se önálló jegybankja nem volt. A Monarchia teljes arany és ezüstkészletét a terület egyetlen jegybankja, az Osztrák-Magyar Bank tartotta meg, amely felbomlásától kezdve két speciális osztályra tagolódott: az egyik Ausztria, a másik pedig Magyarország számára bocsátott ki valutát, mely mindkét esetben a korábbi bankjegy felülbélyegzett változata volt (Rab, 2010).

Magyarországon – a legtöbb közép-kelet-európai országhoz hasonlóan – a hadi kiadások fedezetét egyre nagyobb mértékben papírpénz kibocsátásával biztosították, ezért a forgalomban lévő pénz, a korona rohamosan devalválódott. A háború végére a pénz értéke 60%-kal, 1919 nyarára 85%-kal csökkent. A pénz értékvesztésével párhuzamosan megnövekedett a forgalomban lévő pénz mennyisége is, amely az 1921. nyári 17 milliárdos összegről az 1924. májusi csúcspontig 2,5 ezer milliárdra rúgott. A pénzromlás mértéket jól mutatta, hogy háború előtt a svájci frankkal azonos értékű valutából 1918 októberében még csak 277 koronára volt szükség 100 frank vásárlásához, 1919 nyarára megközelítőleg 1000 koronára, 1924 tavaszán azonban már 1,8 millió korona felelt meg 100 svájci franknak (Berend, 1987).

1920 tavaszán felülbélyegezték a régi bankjegyeket – valamennyire a Magyarország feliratot nyomták – és ezzel a lépéssel megteremtették az önálló magyar pénzjegyet, a különálló magyar koronát. 1921 őszétől azonban a bankóprés újból működni kezdett és az infláció 1922 nyaratól havi két számjegyűvé vált. Száz magyar korona 1922-ben már csak 0,47, 1923 végén pedig 0,03 svájci frankot ért. Az addigi címletek mellett 1923-ban ezért új címleteket, 50 ezer, 100 ezer, majd 500 ezer koronás pénzjegyeket bocsátottak ki (Romsics, 1999). Ausztriához hasonlóan Magyarországon is súlyos problémát jelentett a belső felhalmozáshoz szükséges források elapadása. Míg a háború előtti bankokban fekvő betétek, záloglevelek és más kötvények állománya elérte a 6,6 milliárd koronát, addig 1920 decemberére a pénz értékromlása miatt csupán reálértéken számítva 437 milliót tett ki. A bankok 1921. évi vagyona a mérlegadatok tükrében a háború előttinek mindössze 8,1%-át érte el (Berend és Ránki, 1976).

A térség államai közül egyedül Csehszlovákia tudta elkerülni a súlyos és elhúzódó infláció káros hatásait. A csehszlovák kormány már 1919. február 25-án elfogadott rendeletével megteremtette az önálló és stabil fizetőeszközt, a cseh koronát. Ennek során az összes magánbankjegy 50%-át bevonták a forgalomba, a bankokban és takarékpénztárakban elhelyezett számlákat zárolták és az 1%-ot kitevő kényszerkölcönt átváltották. Egyidejűleg 25%-kal csökkentették a forgalomban lévő pénzmennyiséget. A Csehszlovák Nemzeti Bank elődintézménye, a Pénzügyminisztérium Bankhatósága 1919 márciusában átvette a korábbi a bécsi székhelyű Osztrák–Magyar Banktól a bankjegy kibocsátás jogát és áprilisban bevezették a hivatalosan is törvényes fizetőeszközzé nyilvánított cseh koronát, melynek árfolyamát 4,9:1 arányban a dollárhoz rögzítették (Teichova, 1987). Néhány évi ingadozást követően 1922 elején a korona árfolyamát sikeresen stabilizálták, így az infláció Csehszlovákiában nem öltött olyan méreteket, mint Közép-Kelet-Európa legtöbb országában (Berend és Ránki, 1977). Ebben meghatározó szerepet játszott, hogy a csehszlovák állam az egykori Ciszlajtán

területek ipari létesítményeinek közel 70%-ával rendelkezett, amely megteremtette a későbbi dinamikus gazdasági növekedés alapjait, másfelől az ország területét az első világháború katonai hadműveletei sem érintették.

Románia kevésbé tudott sikeresen fellépni az inflációs nyomással szemben, ahol egy arany lei értéke 1919-re 3,6 papír leire süllyedt, majd az infláció csúcspontját jelentő 1924-ben pedig 40,2 leire. Jóllehet a román pénzromlás mértéke jelentős volt, mivel a lei értéke a háború előtti szint 2,5%-ára zuhant, az infláció korántsem érte el az osztrák vagy a magyar pénzromlás szintjét (Berend és Ránki, 1987). Romániában a lei áresésének oka az volt, hogy a háború óta egyrészt a menekültek, másrészt a kereskedők révén túl nagy mennyiségben áramlott lei az országba. A pénz elértéktelenedését tovább fokozta, hogy a frontok mozgása során a németek és az oroszok is bocsátottak ki pénzt (Rab, 2010).

Bulgáriában az infláció kisebb méretet öltött a romániaihoz képest. 1915-ben 370 millió leva volt forgalomban, s ez a pénzmenyiség 1918-ra, 2249 millióra, majd 1924-re 4772 millióra növekedett. A leva értéke közben folyamatosan csökkent, s míg 1915-ben a bolgár nemzeti valuta egyenlő szinten állt a svájci frankkal, 1918-ban 100 frank már 167 levával volt egyenértékű, 1924-ben pedig 2505 levával (Berend és Ránki, 1987).

A térség országai közül a leghosszabb ideig tartó pénzromlás folyamatával Lengyelországnak kellett szembenéznie. Az önálló lengyel állam létrejötte után érvényben lévő hatféle valutát csak 1920-ban váltotta fel a lengyel márka, mint hivatalos fizetőeszköz, amelynek értéke az ország háborús erőfeszítései miatt folyamatosan romlott. Míg a forgalomban lévő bankjegymennyiség 1918 novemberében 150 ezer lengyel márkát tett ki, addig 1924 áprilisában 570 millió márkát. 1924 tavaszára a lengyel márka teljesen elértéktelenedett (Berend és Ránki, 1977). A Sikorski-kormány idején a dollár árfolyama 18 000 márkáról 52 000-re romlott, Witos miniszterelnöksége alatt pedig elérte a 6,4 millió márkát. Lengyelországban a hiperinflációt csak 1924 elején sikerült megfékezni az új értékálló valuta, a zloty bevezetésével (Szokolay, 2006).

Az inflációval kapcsolatosan felmerülő legfontosabb kérdés, hogy elősegítette-e a kelet-közép-európai országok gazdaságainak talpra állását vagy pedig akadályt jelentett a gazdasági konszolidáció során? A hagyományos megközelítés szerint a világháború utáni inflációnak és valutaleértékelésnek káros következményei voltak a nemzetgazdaságra nézve. John Maynard Keynes ugyancsak rámutatott a valuták szélsőséges árfolyammozgásainak kereskedelemre és beruházások alakulására gyakorolt veszélyeire, hangsúlyozva az európai valuták stabilizációjának szükségességét

(Moggridge, 1992). Az elmúlt időszakban azonban közgazdászok (Keld Laursen és Jørgen Pedersen) a hiperinfláció háború utáni konjunktúrateremtő és gazdaságot stabilizáló hatásait emelték ki, melyet Németországra vonatkoztatva alkalmaztak (Laursen és Pedersen, 1964). Barry Eichengreen tanulmányában 13 ország összehasonlító vizsgálata alapján az infláció és a leértékelt valutaárfolyamok között pozitív kapcsolatot feltételezett. Kedvező inflációs környezetet feltételezve úgy gondolta, hogy az árszínvonal-változások meghatározó szerepet játszottak az iparosodott országok első világháború utáni gazdasági talpra állásában. Azok az országok, melyek mérsékelt inflációs rátával rendelkeztek, gyorsabban túljutottak az első világháború okozta megrázkódtatásokon és nagyobb ütemű gazdasági növekedésre voltak képesek, mint a defláció által sújtott államok (Eichengreen, 1986). Hasonló álláspontot fogalmazott meg Stephen Broadberry brit közgazdász is, aki a skandináv országok és az Egyesült Királyság gyenge gazdasági teljesítményét a felértékelt valutaárfolyamokkal magyarázta. Következtetése szerint a leértékelt valutaárfolyammal (1913-as árfolyamszinthez viszonyítva) rendelkező országok hosszabb távon jóval nagyobb gazdasági növekedésre voltak képesek, mint azok az államok, melyek továbbra is ragaszkodtak a világháború előtti árfolyamszinthez (Broadberry, 1984).

Az első világháborút követő időszakban a pénz elértéktelenedése valamennyi kelet-közép-európai országban sajátos inflációs konjunktúrát teremtett. A forgótőke, a takarékbetét-állomány ugyan jórészt megsemmisült, de a korábbi adósságok nagy része is jelentéktelenné vált. Az infláció miatt felboruló termelési költségek, amelyek bizonyos fix költségeket, így a munkabért a nullához hozták közel, szinte valamennyi beruházást kifizetődövé és gazdaságossá tettek, növelve a beruházási kedvet (Berend és Ránki, 1976).

Az inflációs finanszírozás Magyarország gazdaságában sajátos látszat-konjunktúrát teremtett, mivel a rohamos ütemben elértéktelenedő pénztől valamennyi társadalmi réteg gyorsan próbált megszabadulni. Ennek során a vállalkozók reáltőkébe igyekeztek konvertálni a napról napra kevesebbet érő koronájukat. Ebben az időszakban a vállalatok óriási részvénykibocsátásokba fogtak. Egyedül Magyarországon 500 milliárd korona értékben bocsátottak ki részvényeket. Megjegyzendő, hogy ez a tevékenység egyáltalán nem tekinthető a beruházási kereslet valós élénkülésének, hanem sokkal inkább egy olyan reménytelen kísérlet volt arra, hogy a vállalkozások alaptőkéje lépést tartson az inflációs rátával (Draskóczy et al., 1998).

Az infláció ösztönözte az exportot is és prohibítív hatást gyakorolt a behozatalra, egészében véve tehát valamennyi országban gazdasági konjunktúrát teremtett, és ezzel

meggyorsította a háborúban elpusztult termelési kapacitások újbóli helyreállítását, valamint a háború előtti termelési szint elérését, illetve nem egy esetben annak meghaladását (Berend és Ránki, 1976). Végül a reálbérek értékének drasztikus csökkenése (a világháború előtti szint felére esett vissza) mellett az inflációs konjunktúra elősegítette az ipari termelés és a foglalkoztatottság növekedését. Az infláció következtében a fém-, az acél és a szénipar termelése megkétszereződött és elérte a háború előtti szint 70%-át. Ugyanezen időszakban a feldolgozóipar termelése és a szektorban foglalkoztatottak száma 1/3-dal növekedett (Aldcroft, 1995). Az infláció okozta gazdasági fellendülés csúcspontján az ipari termelés egésze a háború előtti 75%-a körül alakult. Ugyanakkor a pénzromlás pozitív hatásai a magyar gazdaságban csak rövid ideig tartottak és az inflációs folyamat nem oldotta meg az alacsony hazai tőkefelhalmozás problémáját.

Ausztriában az infláció gazdaságélénkítő hatása abban nyilvánult meg, hogy 1919 és 1922 között a gyárak száma 6283-ról 7414-re emelkedett. A kisüzemeké ugyanebben az időszakban 56 189-ről 61 687-re, s a három esztendő alatt több mint 200 000 fővel 566 891-ről 781 888-ra nőtt a foglalkoztatottak munkások száma (Berend és Ránki, 1976). Az inflációs konjunktúra következtében a vegyes vállalatok száma megháromszorozódott. Az osztrák bruttó hazai termék 1921-ben 10,7% és 1922-ben pedig 9%-kal növekedett (Bachinger, 1987). Az infláció által keltett gazdasági fellendülés a beruházási javak iránt teremtett legnagyobb keresletet. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az infláció által ösztönözte gazdasági növekedés egyáltalán nem oldotta meg az osztrák gazdaság strukturális problémáit, mivel a tőke jelentős része a produktív jellegű beruházások helyett egyre inkább a spekulatív befektetések irányába fordult.

Jugoszláviában az infláció konjunktúraélénkítő hatása főleg az ipari beruházások terén mutatkozott meg. 1918 és 1922 között – kihasználva a növekvő fogyasztói keresletet és az alacsony bérköltségeket – a délszláv államban több mint 500 vállalatot alapítottak, miközben a gyárparban foglalkoztatott munkások létszáma 38%-kal növekedett. Bulgáriában az ipari termelés 1919 és 1923 közötti időszakban 91%-kal növekedett, amely közel 50%-kal haladta meg az 1911-es szintet (Aldcroft, 1995). Az infláció gazdaságélénkítő hatásai Romániában is megmutakoztak. Az 1921 és 1924 közötti időszakban a balkáni országban alapított vállalatok száma közel 40%-os bővülést mutatott. Az ipari termelés - 1922 és 1923, illetve 1924 és 1925 közötti korszak kivételével – egészen 1929-ig folyamatosan növekedett. Ugyanakkor a feldolgozóipari termelés volumene még 1922-ben is csak az 1913. évi szint 62,7 százalékét tette ki (Teichova, 1985).

Csehszlovákiában, ahol az inflációt kezdettől fogva sikerült kontroll alatt tartani a magas inflációs árak – a termelési költségek elfedése mellett – elősegítették a beruházási tevékenységet, ezért az ipari termelés 1921-ben már elérte a világháború előtti szintet. 1921-ben azonban, hasonlóan a nyugat-európai győztes hatalmak gazdasági életéhez, túlermelési válság bontakozott ki, amely mintegy 15-20%-kal visszavetette a termelést. A csehszlovák gazdaságban a termelés volumenének folyamatos növekedésére csak az 1920-as évek második felében került sor (Berend és Ránki, 1976).

Lengyelországban az első világháborút követően kibontakozott hiperinfláció alig tudott pozitív hatást kifejteni a gazdaságra. A háború utáni években a gazdaság teljesítménye oly mértékben visszaesett, hogy az ipari termelés az 1913. évi szint 35%-át tette ki (Roszkowszki, 1986). Ugyanakkor az inflációs konjunktúra következtében az iparban foglalkoztatottak száma 1920 és 1922 között közel 135%-kal növekedett. A Lengyel Köztársaságban a nemzeti valuta leértékelése hozzájárult a belföldi piac felvevőképességének helyreállításához. Az ún. „inflációs adó” az 1918 és 1923 közötti időszakban a költségvetési bevételek közel 2/3-át tette ki.

Míg az inflációs folyamat nyertesei elsősorban az üzletemberek és a tulajdonosi osztály képviselői voltak, addig a bérből és fizetésből élők, valamint a munkásosztály a – reálbérek értékének drámai mértékű visszaesése (1923-ban mintegy felére csökkentek 1913-hoz képest) miatt – egyértelműen veszteseknek tekinthetők. A pénzromlás paraszti társadalomra gyakorolt pozitív hatásait (csökkenő adósságteher) ellensúlyozták a megtakarítások szintjének csökkenése és a külkereskedelmi cserearányok romlásából származó veszteségek (Aldcroft, 1997). Lengyelországban ezért az inflációs konjunktúra gazdaságösztönző hatásai csak korlátozott mértékben érvényesültek, s 1923-tól újabb hiperinfláció vette kezdetét.

Következtetések

Az első világháborút követő területi változások, a gazdaság teljesítményének visszaesése, az általános nyersanyaghiány, valamint egyes kelet-közép-európai országokat (Lengyelország és Szerbia) sújtó háborús károk rendkívül megnehezítették a térség államainak gazdasági talpra állását. Ausztria és Magyarország esetében további nehézséget jelentett az egykori nagy gazdasági térséget és belső piacot jelentő Osztrák-Magyar Monarchia megszűnése. A gazdasági kimerülés természetes velejárója volt az infláció felgyorsulása, mivel a régió legtöbb országában az egyre növekvő költségvetési hiányt fedezetlen papírpénz kibocsátásával oldották meg. Megjegyzendő, hogy a hazai és a nemzetközi szakirodalomban infláció gazdaságélénkítésben játszott szerepét

hangsúlyozó elméleteket erős fenntartásokkal kell kezelni. Jóllehet a világháború után kibontakozott inflációs folyamat részben hozzájárult a régió gazdaságainak rövid ideig tartó fellendüléséhez, ugyanakkor véleményem szerint egyértelműen káros hatással volt a lakosságra nézve. A pénz elértéktelenedése miatt ugyanis a megtakarítások szintje minimálisra csökkent és a likvid források helyett a spekulatív célokat szolgáló befektetések jelentősége értékelődött fel. Ennek legfőbb nyertesei a korábbi tőkés- és tulajdonososztály tagjai voltak, míg a reálbérek drasztikus visszaesése következtében (1920-ra a világháború előtti szint egyharmadára csökkentek) a vesztesek a bérből és fizetésből élők, az alkalmazottak és az ipari munkásság voltak. Végül az infláció által teremtett gazdasági konjunktúra számos gazdaságtalanul termelő vállalat alapításához vezetett és nem oldotta meg a térségben az általános tőkehiány, valamint a belső tőkefelhalmozás alacsony szintjének problémáját. Ezen tényezők mellett hangsúlyozni kell, hogy az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések és a vesztes országokat sújtó jóvátételi kötelezettségek egyáltalán nem vették figyelembe az újonnan létrejött utódállamok gazdasági teljesítőképességét, s kizárólag a nagyhatalmak rövid távú politikai érdekei voltak meghatározóak. A nagyhatalmak döntése következtében a nyugat-európai gazdaságilag fejlett országoktól való elmaradás mértéke Kelet- és Délkelet-Európában éppen ezért nem csökkent, hanem tovább növekedett.

Közép- és Kelet-Európában 1922-23-ra ugyan lezárultak az első világháborút közvetlenül követő időszak gazdasági megpróbáltatásai, de egyetlen ország sem tudott fenntartható gazdasági növekedést elérni és a megváltozott új külső körülményekhez igazodni. A gazdasági növekedés beindításához ugyanis megfelelő mértékű hazai tőkefelhalmozásra és külföldi forrásbevonásra, valamint gazdasági-pénzügyi stabilizációra volt szükség.

Hivatkozásjegyzék

- ALDCROFT, D. H. (1995): *Economic Change in Eastern Europe since 1918. Inflation, reconstruction and stabilization.* Edward Elgar Publishing Limited, 22-42 o.
- ALDCROFT, D. H. (1997): *Studies in the Interwar European Economy,* Aldershot, Hants, England: Ashgate., 53-88 o.
- BACHINGER, K. (1987): *Österreich von 1918 bis zur Gegenwart.* In: WOLFRAM F., VAN
- HOUTTE, J. A, KELLENBENZ, H., MIECK, I., VITTINGHOFF, F.: *Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte,* Stuttgart, Klett-Cotta, Band 6, 561-562 o.
- JELAVICH, B. (2000): *A Balkán története, II. kötet.* Budapest, Osiris Kiadó, 125-126 o.

- BEREND T., I. - RÁNKI, GY. (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 255-292 o.
- BEREND T., I. (1987): Válságos évtizedek. A 20. század első fele közép- és kelet-történetének interpretációja. Budapest, Magvető Kiadó, 267-294 o.
- BROADBERRY, S. N. (1984): The North European depression of the 1920's, *Scandinavian Economic History Review*, 32, 159-167 o.
- DAVIES, N. (2006): Lengyelország története. Budapest, Osiris Kiadó, 735-740 o.
- DRASKÓCZY, I. – BUZA, J. – KAPOSI, Z. – KÖVÉR, GY. – HONVÁRI, J. (1998): Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Harmadik részben átdolgozott kiadás. Budapest, Aula Kiadó, 336-338 o.
- EICHENGREEN, B. (1986): Understanding 1921-1927: inflation and economic recovery in the 1920's, *Rivista di Storia Economica* 3, 24-56 o.
- BEREND, I. T. (1985): Agriculture. In: *The Economic History of Eastern Europe 1919-1975* (Ed. M. C. Kaser – E. A. Radice). Vol. I. Oxford, Clarendon Press, 148-209 o.
- BEREND, I. T. – RÁNKI Gy. (1977): East-Central-Europe in the 19th and 20th centuries. Budapest, Akadémiai Kiadó, 86-102 o.
- BEREND, I. T. –RÁNKI, Gy (1987): Polen, Ungarn, Rumänien, Bulgarien und Albanien 1914-1980. In: WOLFRAM F., VAN HOUTTE, J. A, KELLENBENZ, H., MIECK, I., VITTINGHOFF, F.: *Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte*. Band 6, Stuttgart, Klett-Cotta. 775-818 o.
- BEREND, I. T. (2006): *An Economic History of Twentieth-Century Europe, Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization*. Cambridge University Press, 42-61 o.
- LAURSEN, K. – PEDERSEN, J. (1964): *The German Inflation, 1918-1923*, Amsterdam, North Holland Publishing Company, 123-126 o.
- KAPOSI, Z. (2012): Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 271-300 o.
- MOGGRIDGE, D. E. (1992): *Maynard Keynes; an Economist's Biography*, London, Routledge, 368-395 o.
- NÉMETH, I. (2011): Az első Osztrák Köztársaság (1918-1938). In: Németh István – Fiziker Róbert (szerk.): *Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „Boldogok szigetéig”*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 128-132 o.
- PALOTÁS, E. (2003): *Kelet-Európa története a XX. század első felében*. Budapest, Osiris Kiadó, 162-187 o.
- RAB, V. (2010): *Diagnózisok és terápiák. Javaslatok az európai gazdaság újjáélesztésére az első világháború után*. Budapest, Gondolat Kiadó, 195-218 o.

- RADICE, E. A. (1985): General Characteristics of the Region between the Wars. In: The Economic History of Eastern Europe 1919-1975. Vol. I. Oxford, Clarendon Press, 24-65 o.
- ROMSICS I. (1999): Magyarország története a XX. században. Budapest, Osiris Kiadó, 152-172 o.
- ROSKOWSKI, W. (1986): Poland's economic performance between the two world wars. In: East European Quarterly, 20, 285-297 o.
- SZOKOLAY, K. (2006): Lengyelország története. Budapest, Balassi Kiadó, 157-179 o.
- TEICHOVA, A. (1987): Die Tschechoslowakei 1918-1980. In: WOLFRAM F., VAN HOUTTE, J. A, KELLENBENZ, H., MIECK, I., VITTINGHOFF, F.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6, Stuttgart, Klett-Cotta. 601-622 o.
- TEICHOVA, A. (1985): Industry. In: The Economic History of Eastern Europe 1919-1975 (Ed. KASER, M. C. – RADICE, E. A.) Vol. I. Oxford, Clarendon Press, 222-322 o.
- TEICHOVA, A.: 'Structural and Institutional Change in the Czechoslovak Economy 1918-1938', Papers in East European Economics: 6, Oxford, 1972, 186-189 o.
- TURNOCK, D. (2005): The economy of East Central Europe, 1815-1989: stages of transformation in a peripheral region. London, Routledge, 169-227 o.
- Térkép forrásgyűjtemény. Köztes-Európa térképtár.
In: <http://terkeptar.transindex.ro/legbelso.php?nev=139>; Letöltve: 2015. október 1.

